

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПАСТИРСЬКИХ ПОСЛАНЬ І МОРАЛЬНО-ПАСТОРАЛЬНИХ ПРАЦЬ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

У пропонованій статті схарактеризовано мовні особливості пастирських послань і морально-пасторальних праць Митрополита Андрея Шептицького; доведено, що українська галицька інтелігенція кінця XIX – початку XX ст. (до неї належав й Андрей Шептицький) – це окрема соціальна група, представники якої послуговувалися мовними одиницями, які з огляду на особливості тогочасного суспільства були властиві лише цій соціальній верстві. Сьогодні мовлення представників освіченої верстви Східної Галичини окресленого періоду ми розглядаємо як окремий соціальний діалект (соціолект), тоді як використовувані інтелігенцією мовні одиниці з погляду сучасного мовознавства можуть розглядатися "як інтелігентські соціолектизми".

Ключові слова: мова, соціальна група, галицька інтелігенція, Східна Галичина, ідіолект, соціолект, пастирські послання, морально-пасторальні праці Андрея Шептицького.

Постановка проблеми. Пастирські послання Митрополита Андрея Шептицького все ще залишаються невичерпним джерелом мовознавчих студій з огляду на те, що їх кропіткий аналіз і дослідження дозволить нам цілісно висвітлити соціальні аспекти функціонування української мови на західноукраїнських землях на межі XIX – XX століть, вказати на лексико-семантичні, стилістичні, граматичні особливості регіонального функціонування української мови в Східній Галичині, оскільки, наголошує В. Кононенко: "Західноукраїнська літературна практика [...] має своє мовностильове обличчя, відмінні ознаки й риси саме в мовному вимірі" [1: 17].

Актуальність дослідження вбачаємо у тому, що аналіз мовних особливостей пастирських послань і морально-пасторальних праць Митрополита Андрея Шептицького дасть нам змогу схарактеризувати особливості становлення та розвитку української мови у Східній Галичині на межі XIX – XX століть, цілісно висвітлити соціальні аспекти функціонування української мови в окреслений період. Важливо, що специфічні особливості мова представників галицької інтелігенції черпала, передусім, із місцевого мовлення (народно-розмовної мови), яка була джерелом їх творчості. Ось чому дослідження мовних особливостей (ідіолекту) представників галицької інтелігенції все ще залишається актуальним завданням. У працях лінгвістів залишається відкритою проблема аналізу й дослідження мови текстів окремих мовних особистостей та їх ролі у процесі становлення та кодифікації норм української літературної мови кінця XIX – початку XX ст.

Аналіз останніх досліджень. Серед праць, які розкривають окреслені проблеми можемо назвати наступні наукові розвідки: "Внесок Галичини у формування української літературної мови" Юрія Шевельова, "Українське мова в Советській Україні" Романа Смаль-Стоцького, "Українська мова та її говори" Івана Матвіяса, а також низка статей ученого: "Варіанти літературних мов", "Взаємодія східноукраїнського й західноукраїнського варіантів літературної мови (Словозміна)", "Взаємодія між східноукраїнським і західноукраїнським варіантами літературної мови в кінці XIX і в XX ст." й ін., "Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови" Лесі Ставицької, "Епістолярій кінця XIX – початку XX ст. як джерело дослідження соціолекту української інтелігенції", "Вплив соціокультурних та територіальних чинників на мовне оформлення епістолярних текстів української інтелігенції кінця XIX – початку XX ст." Інни Черкез, а також дослідження багатьох інших українських лінгвістів.

Мета статті – схарактеризувати особливості мови та стилю пастирських послань і морально-пасторальних праць Митрополита Андрея Шептицького і на їх основі визначити лексико-семантичні, стилістичні та граматичні особливості функціонування української мови в Східній Галичині.

Виклад основного матеріалу. Мова відображає не тільки соціальну історію народу, але й усі найважливіші етапи його культурного розвитку. Більше того, рівень культури народу визначається ступенем розвиненості мови. Мова – це та система, стверджує Г. Степанов, яка є засобом передачі різної інформації у конкретному територіальному та соціальному середовищі (лінгвосоціумі, мовному колективі, соціальній групі, суспільстві), а тому мови (які функціонують на певній території / діалекти, регіолекти/), індивідуальні мови (окремих людей / ідіолекти/, груп людей / жаргони, арго, соціолекти/) не варто розглядати окремо, а лише у їх взаємозв'язку і стосовно мовної норми і літературної мови як взірця національної мови, її об'єднавчого стрижня. Вивчення й аналіз лінгвістами фрагментів мови – діалектів, стилів, кодів, субкодів, соціолектів, ідіолектів – виправдані, оскільки дають змогу побачити конкретну мову в часовій, просторовій і соціальній перспективі [2: 81]. Мова і народ перебувають у тісному взаємозв'язку, вони постійно взаємодіють і впливають на розвиток один одного. Усе це дає підстави

говорити про нерозривний зв'язок між життям мови і поступом людського суспільства. Досліджуючи мову певного історичного періоду, ми так чи інакше вивчаємо впливи соціального середовища на мову і на мовленнєву поведінку людей. З цього погляду наша розвідка буде здійснюватися в межах *соціолінгвістичних досліджень*, оскільки свої пошуки ми спрямували на встановлення того, як використовувала мовний знак інтелігенція на зламі XIX – XX ст. у Східній Галичині.

Мовна ситуація Галичини була достатньо складною, оскільки українська мова одночасно використовувалася і як офіційна мова, тобто літературна мова у її західноукраїнському варіанті, і як мова міжгрупового неофіційного й офіційного спілкування, і як мова спілкування в сім'ї або вузькому колі друзів і колег. Названі варіанти мови мали свої особливості й відрізнялися від мовного еталона [3]. Ось чому об'єктом нашої уваги став *соціолект* – мова освіченої верстви Галичини кінця XIX – початку XX ст. та *ідіолект* її окремих представників, оскільки особливості використання мови цією соціальною верствою впливали на формування норм української літературної мови кінця XIX – початку XX ст.

Оскільки *ідіолект* (у широкому розумінні) – це реалізація певної мови в устах індивіда, сукупність текстів, породжуваних мовцем і досліджуваних лінгвістом, тільки специфічні мовленнєві особливості певного носія мови (у вузькому значенні), – зазначає Л. Ставицька, то стає очевидним той факт, що термін *ідіолект* має соціальну природу й підпорядковується, зокрема такому терміну, як *соціолект* [4: 3-4]. Відтак індивідуальне мовлення представників певної суспільної верстви з притаманними їй особливостями й породжувани нею тексти і складають "*індивідуальний діалект*", "*ідіолект*" окремого носія цієї мови, що є складовою соціолекту і має виразну соціальну природу.

Соціальний діалект представників освіченої верстви Галичини характеризується специфікою у формуванні, доборі й використанні певної частини лексико-фразеологічних, а також фонетичних, морфологічних та синтаксичних мовних засобів. Тексти різних стилів і жанрів, створені українською інтелігенцією кінця XIX – початку XX ст., дають змогу виявити й проаналізувати специфічні ознаки інтелігентського соціолекту, а відтак розкрити роль галицької інтелігенції у процесі становлення норм української літературної мови.

Мовлення представників освіченої верстви ми розглядаємо як окремий соціальний діалект (соціолект), а тому своє завдання вбачаємо у виявленні та характеристиці лексичних, фразеологічних та інших мовних одиниць, що з погляду сучасного мовознавства можуть розглядатися, зазначає Інна Черкез, "як специфічні для мовлення інтелігентної верстви і визначені як інтелігентські *соціолектизми*" [5: 68]. Дослідниця зазначає, що "аналіз лексико-семантичних та стилістичних характеристик слів, що їх можна кваліфікувати як специфічні для інтелігентського соціолекту, засвідчує тематичну різноманітність інтелігентського мовлення. Ознак соціолектизмів набули різні за походженням слова, проте основою формування соціолекту української інтелігенції була народнорозмовна лексика, яка вживалася на позначення подій та обставин суспільно-політичного, культурного, громадського життя зазначеного періоду. Це зумовлювало збагачення семантичного змісту багатьох слів, яке відбувалося через переосмислення значень, що, своєю чергою, сприяло розширенню стилістичних функцій цих одиниць" [5: 71-72]. Отже, професійна діяльність українського інтелігента була важливим чинником, що впливала на мовні навички людини й оформлення її текстів.

Галицька інтелігенція спиралася не тільки на тогочасну літературну практику, а й насамперед, на власний мовний досвід, укорінений у народну основу. Через те маємо підстави стверджувати, що на становлення ідіолекту галицького інтелігента впливали територіальні, соціальні, психологічні та інші чинники, які й створювали особистісні передумови мовотворчості інтелігенції, були тим джерелом, що живить мову, тоді як мовостиль представників інтелігентської верстви впливав на формування норм української літературної мови того часу.

Українське інтелігентське середовище Східної Галичини кінця XIX – початку XX ст. представляли вчителі, науковці, лікарі, священники, юристи, чиновники, видавці та ін., які професійну діяльність поєднували з літературною, науковою, видавничою, громадсько-політичною й культурно-просвітницькою. Ось чому "вузькоспеціалізовані терміни разом зі словами-професіоналізмами з різних галузей [...] формують групу слів, уживання яких соціально зумовлене інтелігентським середовищем. Адже тодішню культурну верству характеризував і високий культурно-освітній рівень, що формувався під впливом гімназійної та університетської освіти з обов'язковим вивченням класичних мов, і відповідна професійна діяльність" [5: 72].

Підтверджують наші міркування положення Р. Смаль-Стоцького, який доводив, що саме завдяки тому, що у житті мови є динаміка, оцей "*безнастанний рух*" носіїв різних говорів і наріч, ці говори, наріччя, територіальні й соціальні діалекти й інші, що суттєво різняться між собою, згодом роблять усе для того, щоб мова стала об'єднавчим чинником і засобом порозуміння різних представників одного народу. Представники різних територіальних груп (діалектів), різних соціальних прошарків суспільства об'єднують свої зусилля в ділянці мовотворення і витворюють єдиний мовний стандарт, який із плином часу під впливом різних суспільно-політичних, економічних, культурно-просвітницьких та інших чинників знову змінюється. Саме говір вищого, культурного прошарку народу, що утворює культурні,

політичні, релігійні осередки в краю, – наголошує Р. Смаль-Стоцький, – "той говір, говорений і писаний, поширюється і стає з часом *літературною мовою всього краю-народу*. Ось у цьому процесі й є *колиска* всякої літературної мови нашої доби" [6: 13].

Однак, як тільки з'являється "*геніальна творча особистість*", вона відразу стає "*справжньою вирішною силою в розвитку літературної мови*" [6: 14]. Мовленнєва діяльність творчої особистості здатна впливати на мовлення представників різних соціальних груп, у тому числі й нижчих верств населення, а це всезагальне поширення й використання згодом призводить до створення літературної мови, яка поширює свій вплив на всю "націю-державу" і стає мовою культури й літератури.

Важливою у контексті нашого дослідження є заувага вченого: "*Гострої границі між літературною мовою й говорами властиво немає*. Між мовою чисто-літературною й говорами та підговорами стоїть *мова щоденного вжитку* культурного середняка, що в одну і другу сторону має свої *місцеві переходи*" [6: 16].

Мова загалом, і літературна мова зокрема, – це складне духовне явище, "*дзеркало історично-культурного розвою нації*" [7: 43], "*витвір людського духа, й без людей мова немислима!*" [6: 17] [розріджений шрифтом – Г. С.]. Мова, як і будь-яке психічно-фізично-суспільне явище, постійно видозмінюється, а ці зміни й є запорукою розвитку як самої мови, так і народу (її носія). Проте, незважаючи на всі зміни, що відбуваються в суспільно-політичному житті народу, мова у певні періоди свого розвитку підпорядковується певним правилам і законам, які ми називаємо граматику і які діють "не тому, що їх граматики установили, а тому, що установила їх сама мова. Вирішне у цих питаннях є *вживання*" [6: 17].

"Мова – живий процес буття людей і кожної окремої особистості зокрема" [8: 77], саме у мові виявляється особистість, її думки, почуття, світобачення. "Справді, якщо треба було би назвати постать, котра у бурхливому ХХ столітті відігравала найважливішу роль у церковному, суспільно-політичному та культурному відродженні Української Церкви й українського народу, то цією постаттю, без сумніву, варто було би назвати Митрополита Андрея Шептицького", – наголошує Богдан Дзюрах [9: ХІІ]. Ця особистість своїми ідеями значно випередила дух свого часу, а його творча спадщина все ще продовжує впливати не тільки на розвиток Церкви, а й на розвиток філософії, теології, мовознавства. "Найважливішим полем апостольської діяльності Митрополита був його *"апостолят пера"*: численні монографічні праці, десятки послань, декретів і листів, багата кореспонденція з відомими церковними та суспільно-політичними діячами свого часу – всі ці писання стали тим живим словом Митрополита, над яким не має влади "тілнна минуцність часу та обставин" і яке, переживши його зовнішню діяльність, зберегло для нас свідцтво величі духа та глибини думки найбільшого Пастира в історії УГКЦ" [9: ХІІІ].

Пастирські послання і морально-пасторальні праці Митрополита – це цікава й багата церковна література, аналіз якої дасть нам змогу глибше зрозуміти особливості використання української мови освіченою верствою на західноукраїнських землях, а також показати як окремі постаті за допомогою слова спричинилися до розвитку й утвердження статусу української мови в Східній Галичині на початку ХХ ст.

Писання Андрея Шептицького вражають безпосередністю вислову, простотою і щирістю. Іван Франко назвав стиль писань Галицького Владика "великим новаторством" і зазначав: "Митроп[олит] Андрій іще в однім пункті явився новатором. Він не промовляє так, як його попередники, звисока, авторитетно, напушенням і ніби маєстатичним тоном, не ходить на ходільницях і не "возвіщає", а говорить попросту як рівний до рівних. Як чоловік до людей, радить, упомінає, іноді й полає, не лякаючись ужити енергійного слова, де річ того вимагає. Він любить ілюструвати свою промову прикладами з життя, фактами з власної обсервації, і се все дає його посланням те "живе дихання", без якого всяка моралізація завсіди лишається мертвою" [10: 378-379].

Т. Біленко стверджує: "Мова церкви, релігійно-культової практики не ізольована від цілісного контексту народного життя, її не можна вилучити з нього" [8: 76], а тому в творах Митрополита знаходимо релігійну лексику, яка є характерним елементом мови та стилю Андрея Шептицького, а також говіркові елементи, архаїзми і запозичення, що входять до складу загальноновживаної лексики. Митрополит, звертаючи своє слово до вірних єпархії (українців, поляків та ін.), промовляє до них їх рідною мовою, оскільки "глибока християнська наука найлегше пізнається тільки у національному рівномовнім переломленні, тому і Христос, розставшись із своїми учнями, поспішав післати їм Духа Святого, що найперше навчив їх рідних мов тих народів, де мали проповідувати" [11: 412].

Андрей Шептицький говорив як свій до своїх, він розумів той глибокий та нерозривний зв'язок між мовою і вірою, оскільки був переконаний, що через мову Боже слово найкраще і найшвидше доходить до душі народу. Саме тому в пастирських посланнях Митрополита ми знаходимо мовні особливості, притаманні українській мові Галичини початку ХХ ст. Окреслимо окремі з них:

- активне використання **полонізмів**, які були однією з істотних ознак галицького варіанта української мови: жадна, закрысь, марность, надбужите, небезпеченство, отпусть, попере, позволене, потрафити, толеранція, послушенство, розказь, сегорбчний, цѣха, поверхово, становиско, зложена, забракне, толераційный, згоршене й інші. Вживання значного масиву лексики власне польського походження або іншомовної лексики, запозиченої за посередництва польської мови, у пастирських

посланнях Андрея Шептицького не було випадковим, оскільки в рідному домі Митрополита розмовляли польською, німецькою і французькою мовами, він закінчив польську гімназію.

- **росіянізмів:** великолепный, вѣшній, востокъ, восточный, западъ, западный, защита, именно, клевета, клятва, неодолимый, неустрашимо, писатели, пламенный, посѣтити, сколько, условѣе, версты, вѣрныхъ, лѣкарство, лѣчити й ін.;

- **церковнослов'янїзмів:** блудъ, благодать, благословеніє, благославити, власть, глаголы, глядѣти, днесь, премного, сотворенный, совершенство та інші.

- Отож, росіянізми та церковнослов'янїзми – це ті лексичні елементи, які часто використовувалися у мові галицької інтелігенції як відгомін культурних впливів на Галичину першої половини XIX ст. російської культури. Використання цих лексичних одиниць вносить додаткове стилістичне забарвлення у мову текстів послань Андрея Шептицького, а саме: додають їм піднесеності.

- **латинїзмів:** вікарій, візитація, деканъ, деканальный, кардиналь, офіціаль, папа, папский, протестантъ, едиктъ, цензура, паломничество, колегія, провінція, юрисдикція й ін.;

- **галицьких говіркових лексем:** газдѣвство, доперла, єю, завізвати, здоровле, застати, кормъ, лично, него, одень, отвертый, безхосенне, хибна, оперта, помочи й ін.

Оскільки пастирські послання Андрея Шептицького – це, передусім, тексти релігійного змісту, то очевидним є й той факт, що у цих творах священика чимало місця займатиме **релігійна лексика** (імена святих, пророків, назви осіб, які виконують різні функції у церкві, назви церковних предметів, назви свят, обрядів, назви місць перебування людей у нематеріальному світі, духовні стани людини, богословська термінологія, назви релігійних об'єктів та церковних організацій [12] (а це також, здебільшого, запозичення з латинської і грецької мов), як-от: *Авраамъ, Ангель, Отець, Бог/Богъ, Господъ, Ісусъ Христосъ, Спаситель, Богородиця, Дѣва Марія, Яковъ, проповѣдникъ, Новый Завѣтъ, Йорданъ, Провѣдна недѣля, вѣра, вѣрный, грѣшникъ, недовѣрокъ, рабъ, агнецъ, жертвенникъ, престоль, свѣчка, сповѣдальниця, вѣчність, провидѣніє, дѣянія апостольскѣ, обѣтъ, грѣхъ, гнѣвъ, заздрѣсть, побѣдностъ, святѣсть, проповѣдь, сповѣдь, священодѣйствіє* та чимало інших.

У пастирських посланнях Андрея Шептицького знайшли своє відображення явища, що були характерними для тогочасної української мови в Галичині. З цього приводу Іван Франко писав: "Митрополит Андрій Шептицький від самого свого вступлення на єпископство почав призиваювати нас до іншого тону, інших форм, іншого характеру, який панує в його посланнях. Почати з того, що замість запліснілої псевдоцерковщини, якою промовляли його попередники, тобто дивоглядної мішанини церковнослов'янської лексики з новочасною морфологією, він пише свої листи чистою галицько-руською народною мовою" [10: 378].

Андрей Шептицький писав такою мовою, якою в Галичині в той час говорили. Митрополит уживає:

- букву **ї** не тільки для позначення йотованої /i/, а й для позначення /i/ після м'яких приголосних /d/, /t/, /z/, /ц/, /с/, /л/, /н/, тому після твердих звуків писалася літера **і**, а після м'яких – **ї**: *їхав // діло, інтелігенції*;

- **ъ** у кінці слів: *потребъ, духомъ, миръ, неписьменныхъ, впливомъ, важныхъ, впливъ*;

- для передавання українського звука /и/ використовує дві букви **и, ы**: *выше, важныхъ, ближе, християньскои, доктрина, особистый, впливъ*;

- звук /i/ позначав як **ѣ** та **і** (**ѣ** передає /i/, що походить з інших звуків): *всѣ потреби индивидуальной и сусѣдній людей, оживлені, сесѣ, котрі, такі, "ті, що підъ нею стоять", теоритичній и практичній, соціальній, категоріи*;

- згідно з офіційною граматику вживає **е** замість **є** на початку слова та після голосних: *епархій*, хоча водночас використовує літеру **є**: *єму, єи дає*;

- вживає літеру **г** на місці латинського **g**: *группы, категоріи, інтелігенції, делегатаъ, організує*;

- замість прийменника **у/в** вживає **въ**: *"Въ листѣ пастырскѣмъ...", "вѣру въ науку І. Христа, чоловікъ опирає ся", въ кѣнци*;

- активно використовує конструкції з прийменником **зъ**: *зъ другои же стороны; зъ само себе разумѣє ся*;

- замість букви **е** вживає **ѣ**: *рѣшивъ, зовсѣмъ, въ народѣ, вѣру, цѣлымъ*;

- **ѣ** вживає для передавання українського /і/ → /ѣ/: *всѣ, свѣдоцтво, вѣдомѣсть, въ науцѣ*;

- **и** використовує для передавання української літери **ї**: *Христовои*;

- **и** вживає на початку слів на місці сучасного **і**: *иниои/иниимъ/иниому, индивидуальностию*;

- **ѡ** передає /і/ з етимологічного /о/: *вѡдступити, вѡдъ, нашіѡмъ, сусѣдльности, людскѡй, пѡдъ, будучиѡсть, одніѡмъ, въ кѣнци, интересѡвъ, самостѡйна, шкѡдливе*;

- не вживає апострофа: *обов'язки, розв'язати*;
- використовує **ь** після префікса *об-*, де в сучасній українській мові ставимо апостроф */'*: *об'явлення, об'ясненє, розв'ясняє, з'єднана*;
- зворотна частка *-ся* зберігає давню рухливість, наприклад: *пóддавати ся, видавало бы ся; и не снiло ся нѣколи; ухиляють ся; опираємо ся; звернути ся до Васъ; и жите ся пожертвувало; пóдчасъ того богослуженя має ся виголосити вóдповѣдна проповѣдь*;
- пише частку *бы* разом і окремо з словами: *мусѣвъбы сумнѣвати ся о правдѣ; хотяйбы и рѣжнила ся въ понятяхъ; мѡгъ бы сумнѣвати ся; бувъ бы*;
- префікс *не-* пише разом з дієсловами: *(проводу) ненакидаю*;
- вживає займенники *ця/це/цїєї* у формі *ся/се/сеи*: *що ся истота найвысша; прїняти за правдиве се, що высказавъ; бо се прецінь рѣчь щоденного досвѣду; знає се добре рѣдъ людскїй; сеи катєгорїи*;
- використовує дієслівну форму *єсть*: *Христїанство єсть мовѣ велика книга; бо єсть певнымъ; зъ природы єсть вже суспóльнóсть людська; єсть актомъ лѡгїчнѣйшимъ; не єсть свободою але сваволею; що чоловѣкъ не єсть паномъ*;
- вживає діалектні інфінітивні форми на *-ти, -чи*: *помочи, зберегчи*;
- в словах іншомовного походження вживає м'який [л]: *толеранція, псалѣмъ, парляментаризмъ*;
- використовує у родовому, давальному і місцевому відмінках однини іменників жіночого роду III відміни у закінченні виступає *и*: *любви, благодати, смерти, відомости, неприємности, слабости, осени, моральности, старости*;
- у називному і знахідному відмінках однини після м'яких приголосних іменники середнього роду мають у посланнях закінчення *є*: *щастє, розвиненє, положенє, питанє, читанє, дарованє, вóдзначенє*;
- відсутнє подвоєння приголосних у словах на зразок: *спасєнѣя, остереженѣя, усунєнѣя, питанє, читанє, дарованє житѣя, прїнятѣя*;
- уживає кінцевий твердий [т] у дієслівних формах теперішнього часу 3 особи однини та II дієвідміни: *важит, ходит, пророчит*;
- іменники жіночого роду III відміни в орудному відмінку мають закінчення *-ію*: *любовію, смертію, помочію, ненавистію*;
- у дієсловах третьої особи однини теперішнього та майбутнього часу перед часткою *-ся* випадає формант *-ть* і частка *-ся* пишеться окремо: *знайде ся, зв'яже ся, назває ся, доткне ся*;
- наявність діалектних форм здрібнєлих прикметників, в яких на місці голосного *-е-* виступає голосний *о-*: *легонький, слабонький*;
- активно вживаними є слова із церковнослов'янськими суфіксами та префіксами, а також основами для творення складних слів: *-іє*: *житіє, посланіє, милосердіє, благословеніє, смиріє, крещеніє, спасеніє*; *-бсть*: *морольнóсть, гордóбсть, будучнóсть, вѣдомóсть, марнóсть, святóсть, премудрість*; *-тель/-итель*: *хранитель, спаситель, вседержитель, служитель*; *-ин(я)*: *святин(я), гордин(я), милостин(я)*; *-в(а)*: *жертв(а), молитв(а)*; *-ств(о)/-цтв(о)*: *божєство, христїанство, апостольство, монашєство, братство, дѣвство, лѣкарство, рѣльництво; воз-/вос-*: *воздух, воскресіння, воздвиження*; *во-*: *вовіки, воістину*; *со-/су-*: *сотворитель, согрішити, супостат*; *із-*: *ізборникъ*; *пре-*: *преподобный, прєсвятый, предобрый*; *пред-*: *предсказати, предвѣчный*; *пóд-*: *пóддавати, пóддаючи*; *вóд-*: *вóдповєсти, вóдступають, вóдзначенє*; *все-*: *вселеньскый, всевишній*; *благ-*: *благословєство, благодать, благословити*; *прав-*: *правовірний, православний*; *бог-*: *богородиця, богослов, богочоловѣкъ*; *добро-*: *добродушний, добросердечний, добродѣйство*; *велик-*: *великомученик*; *мног-*: *многомилостивый*;
- використовує префікс грецького походження *архи-*: *Архипастиръ, Архїєрей*;
- продуктивним у системі прикметникового словотвору є префікс *най-* і суфікс *-и/-ѣиш*: *найблагороднѣише, найзагальнѣишихъ, найпрїступнѣишихъ, найсовершеннѣишу, найучєннѣишихъ, найсамостóйнѣиша, найлѣпша (воля), найбільше (посвяшенє), найдорозии*;
- часто вживаними є слова з суфіксами та префіксами: *-ск-/цк-*: *христїанскої, людскїй, Митрополитъ Галицкїй, Архїєпископъ Львѡвскїй*; *-н-/ин-*: *нынѣшний, вѣчныхъ, народнїй*; *-уч-/юч-*: *приписуючи, узнаючи, накидаючи, увадаючи*; *-виш-*: *перестудїювавши*; *-о-*: *совѣстно, смѣлю, рѣшучо, очевидно, математично*; *без-*: *безхосєнне, безвзглядної, безбожнїй, безмірну*; *роз-*: *розв'язати*; *за-*: *забракне*; *з-/зѡ-*: *здолати, з'єднати, зѡстати, зѡйти*; *по-*: *порозумѣня, поодинокї, посвѣдчить, поважнєныхъ*; *про-*: *просвѣтити*; *пере-*: *перєсвѣдченя, перєчитана, перєконаный, перєпровождєннїй*; *пред-*: *представленє*; *не-*: *неправда, нехристїяны, неясности*; *при-*: *приходить, признати*; *в-*: *всказати*; *вы-*: *высказати*;

• використовує займенники *си/єб/ѣи* на місці сучасного *ї/її*: "що *си* не узнають и слухати не хотятъ", "всѣхъ *си* силъ", "лишь переконанный *єб* примає, лишь переконанный *єб* держить ся", "що *ѣи* належить ся за силу, котру дає";

• знання іноземних мов, а також західноєвропейських і російської літератур сприяло використанню у текстах *нетранслітерованих* (таких, що зберігають притаманний мові-джерелу графічний вигляд) *чужомовних елементів* різного типу і об'єму. Необхідність їх використання пов'язана як із безеквівалентністю в окремих лексичних сферах, так і стилістичними особливостями створюваних текстів. Оскільки введення нетранслітерованих конструкцій у текст, як правило, зумовлене поважними причинами, то такі елементи є семантично і стилістично вагомими, а у більшості випадків – текстотворчими. Наявність таких конструкцій у тексті, зауважують М. Карпенко й Є. Меймескул, ніколи не буває випадковою, навіть коли їх небагато. Своєрідність індивідуального стилю визначається їх строгим дозуванням, особливим співвідношенням із основним, "нейтральним" текстом, його лексичною системою [13: 220-228]. Наприклад: *Perpetuum mobile* – 'вічний двигун'.

• цитування "Біблії" (часто церковнослов'янською мовою /див. фрагмент тексту [14: 30]/) – це також особлива композиційна риса текстів Андрея Шептицького, наприклад: *Власть ту вбдавъ въ руки церкви, котру установив – а котроу "вратá адова неє одолѣють" котроу не переможуть силы противні"*.

Отож, у творах Андрея Шептицького знаходимо чимало граматичних особливостей галицької мови. Можна сказати, що пастирські послання, морально-пасторальні й інші праці Митрополита віддзеркалюють тогочасну мовну ситуацію, що склалася в Галичині. Г. Нуцковська зазначає: "Шептицький писав так, як писали його сучасники – галицькі письменники та публіцисти, – й так само, як вони, повними пригорщами черпав галицьку літературну лексику" [12: 54]. У посланнях "зіставлення високого сакрального стилю з іншими стильовими різновидами (публіцистичним, епістолярним) вказує на те, що церковно-релігійний стиль пастирських послань не є замкненим. Оригінальність цього стилю полягає якраз у тому, що Митрополит Андрей майстерно й органічно поєднав не тільки різні шари лексики (загальноживану, церковнослов'янську, говіркову, архаїчну та іншомовну), але й інші мовні засоби, притаманні різним стильовим видам мови" [12: 246].

Українська інтелігенція кінця XIX – початку XX ст. (до якої належав і Митрополит Андрей Шептицький) – це окрема соціальна група, представники якої "проводили інтелектуальну діяльність і були носіями певних етичних норм, моральних та духовних цінностей. [...] У своєму щоденному спілкуванні – офіційному чи товариському – представники української інтелігенції послуговувалися мовними одиницями, які з огляду на особливості тогочасного суспільства були властиві лише цій соціальній верстві" [5: 75].

Висновки. Усе сказане дає підстави стверджувати, що дослідження ролі галицької інтелігенції у формуванні норм української літературної мови кінця XIX – початку XX ст. є актуальним, а мовні одиниці, використовувані цією соціальною групою, увійшли до складу лексичного фонду української мови й впливали на формування інтелігентної, освіченої верстви Галичини, її соціолекту як самостійного системно-структурного явища й знайшли своє відображення у формі й значенні лексичних, фразеологічних і граматичних одиниць сучасної української мови. Аналіз та дослідження пастирських послань Митрополита Андрея Шептицького дозволили нам висвітлити соціальні аспекти функціонування української мови в Галичині на межі XIX – XX ст., вказати на лексико-семантичні, стилістичні та граматичні особливості регіонального функціонування української мови на західноукраїнських землях, що в перспективі матиме принциповий вплив на розуміння історії розвитку української літературної мови, становлення та кодифікацію її норм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кононенко В. Мовостиль західноукраїнських письменників : регіональний аспект / Віталій Кононенко // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – Випуск XIX – XX. – С. 17–21.
2. Степанов Г. В. Язык. Литература. Поэтика / Г. В. Степанов. – М. : Наука, 1988. – 382 с.
3. Присяжнюк Т. А. Поуровневые исследования языкового континуума в структурно-функциональном, дискурсивном и социально-региональном аспекте [Интернет ресурс] / Т. А. Присяжнюк. – Режим доступу : <http://encyclopedia.thefreedictionary.com/Register+%28linguistics%29>.
4. Ставицька Л. Про термін ідіолект / Леся Ставицька // Українська мова. – 2009. – № 4. – С. 3–17.

5. Черкез І. Епістолярій кінця ХІХ – початку ХХ ст. як джерело дослідження соціолекту української інтелігенції / Інна Черкез // Мова і суспільство. – Випуск 1. – Львівський національний університет імені Івана Франка, 2010. – С. 67–77.
6. Смаль-Стоцький Р. Українська мова в СРСР / Р. Смаль-Стоцький. – Нью Йорк – Торонто – Сідней – Париж, 1969. – [друге поширене видання]. – 318 с.
7. Колесса Ол. Погляд на історію української мови : інавгураційний виклад, виголошений в Українському Вільному Університеті і Празі дня. 23 жовтня. 1921 / Олександр Колесса. – Прага : Державна друкарня в Празі, 1924. – 43 с.
8. Біленко Т. І. Феномен слова в християнському культі України / Т. Біленко. – Дрогобич, 1993. – 96 с.
9. Шептицький Андрей. Пастирські послання 1899 – 1914 рр. / Андрей Шептицький. – Т. 1. – Фондація "АНДРЕЙ". – Львів : Видавництво "АРТОС", 2007. – Л + 1014 с.
10. Франко І. Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм. Уваги над Пастирським посланням Митрополита А. Шептицького "О квестії соціальній" / Іван Франко. – Твори : [у 50 т.]. – Т. 45. Філософські праці. – К. : Наукова думка, 1986. – С. 377–400.
11. Огієнко І. Мова – культура – церква / Іван Огієнко // Рідна мова. – 1936. – № 9. – 412 с.
12. Nuckowska Halina. Język i styl listów pasterskich Metropolity Andrzeja Szeptyckiego / Halina Nuckowska. – Wydawnictwo KUL. – Lublin, 2003. – 298 s.
13. Карпенко М. А. На стыке культур : нетранслитерированные иноязычные элементы в идиостиле Н. В. Гоголя / М. А. Карпенко, Е. А. Меймескул // Мова і культура. – Киев, 2000. – Вип. 1, т. 4 : Мова і художня творчість. – С. 220–228.
14. Шептицький Андрей. Листь пастирській до Руской інтелігенції / Шептицький Андрей. – Жовква : печатня оо. Василянъ. – 1901. – 48 с.
15. Аврорин В. А. Проблемы изучения функциональной стороны языка : К вопросу о предмете социолингвистики / В. А. Аврорин. – Л. : Наука, 1975. – 274 с.
16. Бондалетов В. Д. Социальная лингвистика : учеб. пособие для пед. ин-тов / В. Д. Бондалетов. – М. : Просвещение, 1987. – 160 с.
17. Туманян Э. Язык как система социолингвистических систем. Синхронно-диахронное исследование / Э. Туманян. – М. : Наука, 1985. – 81 с.
18. Шептицький Андрей. Пастирські послання 1918 – 1939 рр. / Андрей Шептицький. – Т. 2. – Фондація "АНДРЕЙ". – Львів : Видавництво "АРТОС", 2009. – 1246 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Kononenko V. Movostyl zakhidnoukrayinskykh pysmennykiv : regionalny aspekt / Vitaliy Kononenko // Visnyk Prykarpatskogo universytetu. Filologiya [Prykarpattia University Journal. Philology]. – Vypusk XIX – XX. – S. 17–21.
2. Stepanov G. V. Yazyk. Literatura. Poetika [Language. Literature. Poetics] / G. V. Stepanov. – M. : Nauka, 1988. – 382 s.
3. Prisyazhnyuk T. A. Pouronveve issledovaniya yazykovogo kontinuumu v strukturno-funktsional'nom, diskursivnom i sotsial'no-regional'nom aspekto [Level Researches of the Language Continuum in the Structural Functional, Discursive and Social-Regional Aspect] [Internet resurs]. – Rezhym dostupu : <http://encyclopedia.thefreedictionary.com/Register+%28linguistics%29>.
4. Stavytska L. Pro termin idiolekt [On the Notion Idiolect] / Lesya Stavytska // Ukrayinska mova [Ukrainian Language]. – 2009. – № 4. – S. 3–17.
5. Cherkez I. Epistolaryi kintsya XIX – pochatku XX st. yak dzherelo doslidzhennya sotsiolektu ukraiyinskoyi inteligentsiyi [Epistolary at the End of the XIX – the Beginning of the XX Centuries as the Source of the Social Dialect Research of the Ukrainian Intelligentsia] / Inna Cherkez // Mova i suspilstvo [Language and Society]. – Vypusk 1. – Lvivskyy natsionalnyy universytet imeni Ivana Franka, 2010. – S. 67–77.
6. Smal-Stotskyy R. Ukrayinska mova v Sovetskiy Ukraini [Ukrainian Language in the Soviet Ukraine] / R. Smal-Stotskyy. – Nyu York – Toronto – Sidney – Paryzh, 1969. – [drugye poshyrene vydannya]. – 318 s.
7. Kolessa Ol. Poglyad na istoriyu ukraiyinskoyi movy : inavguratsiynyy vyklad, vygoloshenny v Ukrayinskomu Vilnomu Universyteti i Prazi dnya. 23 zhovtnya. 1921 [The View on History of the Ukrainian Language : Inauguration Performance, Proclaimed in the Ukrainian Free University and Prague on the 23 of October in 1921] / Oleksander Kolessa. – Praga : Derzhavna drukarnya v Prazi, 1924. – 43 s.
8. Bilenko T. I. Fenomen slova v khrystyianskomu kulty Ukrayiny [The Word Phenomenon in the Orthodox Cult in Ukraine] / T. Bilenko. – Drogobych, 1993. – 96 s.
9. Sheptytskyy Andrey. Pastyrski poslannya 1899 – 1914 rr. [Pastoral Messages in 1899 – 1914] / Andrey Sheptytskyy. – Т. 1. – Fundatsiya "ANDREY". – Lviv : Vydavnytstvo "ARTOS", 2007. – L + 1014 s.
10. Franko I. Sotsialna aktsiya, sotsialne pytannya i sotsializm. Uvagy nad Pastyrskym poslaniem Mytrop[olyta] A. Sheptytskogo "O kvestiyi sotsial'niy" [Social Campaign. Social Issue and Socialism. Considerations on the Pastoral Message by the Metropolitan A. Sheptytskyy] / Ivan Franko // Tvory [Works] : [u 50 t.]. – Т. 45. Filosofski pratsi [Volume 45. Philosophical Works]. – K. : Naukova dumka, 1986. – S. 377–400.
11. Ogiyenko I. Mova – kul'tura – tserkva [Language – Culture, Church] / Ivan Ogiyenko // Ridna mova [Native School]. – 1936. – № 9. – 412 s.
12. Nuckowska Halina. Język i styl listów pasterskich Metropolity Andrzeja Szeptyckiego / Halina Nuckowska. – Wydawnictwo KUL. – Lublin, 2003. – 298 s.
13. Karpenko M. A. Na styke kul'tur : netransliterirovannye inoyazychnye elementy v idyostile N. V. Gogolya [At the Interface of Cultures : Non-Transliterated Foreign Elements in the Individual Style by N. V. Gogol] /

- М. А. Karpenko, E. А. Meymeskul // Mova i kul'tura [Language and Culture]. – Kyiv, 2000. – Vyp. 1, t. 4 : Mova i khudozhnya tvorchist'. – S. 220–228.
14. Sheptytskyy Andrey. Lyst pastyrskyy do Ruskoy inteligentsii [The Pastoral Letter to the Russian Intelligentsia] / Andrey Sheptytskyy. – Zhovkva : pechatnya oo. Vasyliyan. – 1901. – 48 s.
15. Avrorin V. A. Problemy izucheniya funktsional'noy storony yazyk : K voprosu o predmete sotsiolingvistiki [Issues of Learning the Functional /Side of the Language] / V. A. Avrorin. – L. : Nauka, 1975. – 274 s.
16. Bondaletov V. D. Sotsial'naya lingvistika [Social Linguistics] : [ucheb. posobie dlya ped. in-tov] / V. D. Bondaletov. – M. : Prosveshchenie, 1987. – 160 s.
17. Tumanyan Ye. Yazyk kak sistema sotsiolingvisticheskikh sistem. Sinkhronno-diakhronnoe issledovanie [Language as the System of Social Linguistic Systems. The Synchronic-Diachronic Research] / Ye. Tumanyan. – M. : Nauka, 1985. – 81 s.
18. Sheptytskyy Andrey. Pastyrski poslannya 1918 – 1939 rr. [Pastoral Messages in 1918 – 1939] / Andrey Sheptytskyy. – T. 2. – Fundatsiya "ANDREY". – Lviv : Vydavnytstvo "ARTOS", 2009. – 1246 s.

Матеріал надійшов до редакції 28.07. 2014 р.

Гирняк С. П. Языковые особенности пастырских посланий и морально-пасторальных работ Митрополита Андрея Шептицкого.

В предлагаемой статье дана характеристика языковых особенностей пастырских посланий и морально-пасторальных работ Митрополита Андрея Шептицкого; доказывается, что украинская галицкая интеллигенция конца XIX – начала XX в. (к ней принадлежал и Андрей Шептицкий) – это отдельная социальная группа, использовавшая языковые единицы, которые, учитывая особенности тогдашнего общества, были присущи только ей. Сегодня речь представителей украинской интеллигенции Галичины названного периода мы рассматриваем как отдельный социальный диалект (социолект). В то же время используемые интеллигенцией языковые единицы с точки зрения современного языкознания могут рассматриваться "как социолектизмы интеллигенции".

Ключевые слова: язык, социальная группа, галицкая интеллигенция, Восточная Галичина, идиолект, социолект, пастырские послания, морально-пасторальные труды Андрея Шептицкого.

Girniak S. P. Language Features of Pastoral Epistles and Moral and Pastoral Works by the Metropolitan Andreyi Sheptytsky.

This paper characterizes linguistic features of pastoral letters, moral and pastoral works by the Metropolitan Andreyi Sheptytsky. It is proved that Ukrainian Galician intellectuals of the late XIX – early XX centuries (to which Andrew Sheptytsky belonged) is a separate social group whose members used linguistic units, which, taking into the account the characteristics of that society, were inherent to this social layer. Today Galician intellectual representatives' speech of the specified period is considered as the separate social dialect (sociolinguistics), while intellectuals' linguistic units in terms of modern linguistics can be viewed as "intellectuals' social dialects".

Key words: language, social group, Galician intelligentsia, Eastern Galicia, idiolect, sociolinguistics, pastoral message, moral and pastoral work by Andrey Sheptytsky.